

УДК 347.92

О. С. Ткачук
кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: НАЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Одним із пріоритетних напрямів реформування системи цивільного судочинства України в сучасних умовах є гармонізація національного процесуального законодавства з міжнародними стандартами справедливості правосуддя. З цієї точки зору визначальним для теорії та практики правозастосування є право на справедливий судовий розгляд як одне з основоположних прав людини в демократичній державі.

Дослідження сутності права на справедливий судовий розгляд у контексті вчення про права людини включає в себе з'ясування тих елементів, із яких, власне, і формується комплексне поняття права на справедливий суд.

У науковій літературі існують різні підходи до класифікації елементів права на справедливий судовий розгляд. Так, М. Ентін виокремлює органічні (право на доступ до суду та право на виконання рішення суду), інституційні (незалежність та неупередженість суду, встановленого законом), процесуальні (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки судового розгляду) і спеціальні (гарантії кримінального провадження, передбачені п. п. 2, 3 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ)) елементи права на справедливий судовий розгляд [1, с. 86].

І. Гриценко та М. Погорецький розглядають інституційні (створення суду на підставі закону, його незалежність і неупередженість), організаційно-функціональні (доступ до правосуддя, рівність сторін, право на правову допомогу, публічність (гласність і відкритість) судового розгляду, обов'язковість судових рішень), функціональні (змагальність процесу, розумні строки розгляду) і спеціальні (гарантії кримінального процесу, закріплені у п. п. 2, 3 ст. 6 ЄКПЛ) елементи цього права [2, с. 4–5].

Схожу точку зору висловлює Н. Сиза, розрізняючи організаційно-функціональні, функціональні та спеціальні елементи права на справедливий судовий розгляд [3, с. 195].

Зустрічаються й інші підходи. Наприклад, В. Комаров та Н. Сакара виокремлюють необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи; належну судову процедуру; публічний судовий розгляд; розумний строк судового розгляду; розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом [4, с. 13]. Суголосні позиції висловлювали У. Коруч [5, с. 371–375], Е. Трегубов [6, с. 359].

Проте усталеним вважається поділ елементів права на справедливий судовий розгляд на дві групи: інституціональні та процедурні [7, с. 93–122], організаційні та функціональні [8, с. 83]; статичні та динамічні [9, с. 75–76]. Деякі автори, загалом дотримуючись такої логіки, вважають доступ до суду окремим елементом [10, с. 118–119], що видається доцільним з огляду на його складний зміст та першочергове значення для п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Подальше вдосконалення цивільного процесуального законодавства належить спрямувати на реальне забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина. У свою чергу, право на справедливий судовий розгляд є невід'ємною складовою частиною принципу верховенства права. Тож ми ставимо собі завдання продовжити наукову дискусію щодо визначення елементів і шляхів забезпечення кожному права на справедливий суд із метою утвердження в Україні правової держави.

Доступ до суду як прелімінарний елемент права на справедливий судовий розгляд відображає можливість порушити провадження у цивільній справі. Однак він не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням. У разі, коли доступ особи до суду обмежується законом або фактично, таке обмеження не суперечить п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо воно не завдає шкоди самій суті права і переслідує легітимну мету за умови забезпечення розумної пропорційності між використаними засобами та метою, яка має бути досягнута [11]. Виходячи із зазначених критеріїв, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав легітимними такі обмеженнями:

1) визначені законом умови прийнятності позовної заяви, строк позовної давності та обов'язок сплатити судовий збір [12];

2) встановлені вимоги до апеляційних і касаційних скарг та строки оскарження судових рішень [13];

3) необхідність обов'язкового професійного представництва в судах вищих інстанцій [14];

4) існування судових імунітетів (державного, дипломатичного, судового імунітетів, імунітету міжнародних організацій [15]);

5) заборона звернення до суду окремих категорій осіб (психічно хворих, неповнолітніх, банкрутів тощо) [16].

Легітимною також є відмова особи від права на доступ до суду, коли вона свідомо погоджується

на захист свого права у несудовому порядку, наприклад за допомогою альтернативних способів розгляду спорів [17].

Натомість численними є випадки нелегітимних обмежень права на доступ до суду фактичного та юридичного характеру, що не відповідають принципу пропорційності та порушують сутність права на доступ до суду.

По-перше, йдеться про надмірно високі розміри судового збору, не виправдані з точки зору фінансового стану осіб, що змушує останніх утримуватися від звернення до суду або від оскарження судових рішень. ЄСПЛ зауважує, що розмір судових витрат, враховуючи обставини справи, здатність заявника сплатити їх та етап розгляду справи, на якому було встановлене обмеження, є факторами, що мають суттєве значення для визначення того, чи могла особа використати своє право на доступ до суду [18]. Крім того, велике значення має ефективність використання дискреційних повноважень судді щодо відстрочення та розстрочення судових витрат, зменшення їх розміру або звільнення від їх сплати.

По-друге, право на доступ до суду нівелюється в разі неправомірної відмови в наданні безоплатної правової допомоги. ЄСПЛ зауважує, що хоча на державу не покладається обов'язок надавати таку допомогу у всіх цивільних справах [19], проте п. 1 ст. 6 ЄКПЛ може інколи зобов'язувати державу надавати її, зокрема коли така допомога необхідна для забезпечення доступу до суду, коли професійне представництво є обов'язковим або з причин складності процедури чи справи. При цьому враховуються важливість для заявника питання, що розглядається судом, і його здатність представляти себе ефективно самостійно. Так, порушеннями визнавалися безпідставні відмови у наданні безоплатної правової допомоги малозабезпеченим; відмови у її наданні через відсутність перспектив оскарження; законодавчі вимоги обов'язкового представництва адвоката в касаційному суді за відсутності права на безоплатну правову допомогу в осіб, які не мають змоги оплатити послуги адвоката. Крім того, правова допомога має бути ефективною, причому лише факт призначення адвоката ще не гарантує її ефективності. Так, у справі "Bertuzzi v. France" три адвокати, якими надавалася безоплатна правова допомога, відмовилися від представництва інтересів заявника через особисті зв'язки з відповідачем, що також працював адвокатом, а нового представника заявнику так і не призначили. ЄСПЛ зауважив, що, враховуючи позицію голови ради адвокатів і інших адвокатів, заявник був позбавлений права на доступ до суду [20].

По-третє, суперечить праву на доступ до суду виключення з судової юрисдикції певних категорій спорів. ЄСПЛ зазначав, що було б несумісним із верховенством права в демократичному суспіль-

стві та з основними принципами ст. 6 ЄКПЛ, якби держава могла вільно та безконтрольно з боку органів, що впроваджують ЄКПЛ, вилучити з юрисдикції судів низку цивільних позовів або надати імунітети великим групам чи категоріям осіб [21]. Так, неправомірним обмеженням визнавалася неможливість судового оскарження адміністративного акту, наприклад наказу про опіку, виданого соціальним працівником. ЄСПЛ зауважує, що у разі виключення з юрисдикції суду певних видів спорів особі має принаймні надаватися можливість захистити своє право в альтернативному порядку. Порушення визнавалося й у разі, коли за наявності різних видів юрисдикції суди не могли визначитися, за правилами якого судочинства належить розглядати справу, що призвело до відмови у розгляді справи всіма судами [22].

По-четверте, неналежними обмеженнями у доступі до суду можуть визнаватися позбавлення певних осіб права на звернення до суду. Зокрема, неправомірним було визнано:

1) заборону звертатися до суду Грецької католицької церкви;

2) наділення виключним правом на подачу позову не особи, чиї права було порушено, а іншого органу;

3) позбавлення недієздатної особи права порушити в суді справу про відновлення її дієздатності за відсутності на національному рівні правил щодо періодичного перегляду питання про поновлення дієздатності осіб [23].

Окрім зазначених випадків, доступ до суду може бути порушений і з інших причин, наприклад через неправильне застосування строків позовної давності або строків оскарження судових рішень; порушення правил про імунітети; відмову судів прийняти позовні заяви в електронній формі всупереч вимогам законодавства; відмову особам у доступі до медичних документів, що містили інформацію про їх здоров'я і мали бути ключовими доказами у справі, що унеможливило реалізацію права доступу до суду [24].

Інституційний елемент права на справедливий судовий розгляд пов'язаний з такими його характеристиками, як незалежність, неупередженість і визначення суду законом. Встановлюючи критерій відповідності суду вимогам незалежності, має враховуватися спосіб призначення його членів, строк їх перебування на посаді, наявність гарантій відсутності зовнішнього тиску та питання про те, чи властиві органу зовнішні ознаки незалежності. Крім того, практика ЄСПЛ дозволяє говорити про різні модули незалежності судді.

По-перше, йдеться про незалежність від законодавчої та виконавчої гілки влади. ЄСПЛ зазначив, що питання розподілу влади між політичними органами управління та судовими органами набуває дедалі вагомішого значення у його прак-

тиці. Водночас ані у ст. 6, ані у жодній іншій нормі ЄКПЛ не міститься вимоги дотримання державою теоретичних концепцій конституціоналізму щодо допустимих меж взаємодії гілок влади [25]. Враховуючи зазначені критерії, ЄСПЛ визнавав неправомірним вплив на процес здійснення правосуддя законодавчих і виконавчих органів влади з метою ухвалення рішення на їх користь [26].

По-друге, суддя має бути незалежним від інших суддів, а також суддів, що займають адміністративні посади в судах. Так, несумісними з вимогою незалежності визнавалися ситуації, коли суди вищих інстанцій фактично висловлювали свою позицію щодо того, як слід вирішити справу по суті, передаючи її на новий розгляд до судів нижчих інстанцій.

По-третє, суддя має бути незалежним від сторін спору. У цьому аспекті можна говорити про певну тотожність понять незалежності суддів та об'єктивної безсторонності, через що ЄСПЛ часто доходить висновку про порушення обох вимог одночасно на підставі одних і тих самих обставин [27].

Поняття безсторонності у світлі п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у більшості випадків означає відсутність упередженості чи необ'єктивності. Для оцінки безсторонності ЄСПЛ використовує два критерії: перший (суб'єктивний) критерій полягає у прагненні визначити особисті переконання конкретного судді у справі, другий (об'єктивний) критерій – у з'ясуванні того, чи забезпечив суддя достатні гарантії, щоб виключити будь-які законні сумніви щодо цього [28].

Відповідно до суб'єктивного критерію слід звернутися до особистих переконань і поведінки конкретного судді, тобто з'ясувати, чи вільний суддя від особистих упереджень або необ'єктивності. Суб'єктивна безсторонність також пов'язана з правилом про те, що ніхто не може бути одночасно і заявником, і суддею у справі. Однак не існує чіткого розподілу між двома критеріями безсторонності, оскільки поведінка судді може не лише привести до виникнення об'єктивних зауважень щодо його безсторонності з точки зору зовнішнього спостерігача (об'єктивний критерій), але й порушити питання і щодо особистих переконань судді (суб'єктивний критерій).

Отже, у справах, де виникають труднощі в отриманні доказів для спростування презумпції суб'єктивної безсторонності судді, вимога об'єктивної безсторонності становить ще одну важливу гарантію. З огляду на це навіть зовнішні прояви можуть мати певне значення, адже «правосуддя не лише повинно здійснюватися, має бути видно, що воно здійснюється». Важливою тут є довіра, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у громадськості [29].

Основні підходи, відбиті у практиці ЄСПЛ щодо об'єктивної безсторонності, зводяться до кількох положень.

По-перше, об'єктивними підставами, які свідчать про наявність упередженості судді, може бути поєднання різних процесуальних статусів однієї особи в провадженні на різних стадіях, наприклад коли суддя представляв сторону в судах нижчих інстанцій, а надалі таке представництво здійснювала його дочка.

По-друге, несумісним із п. 1 ст. 6 ЄКПЛ визнається існування родинних зв'язків між суддею та особами, що беруть участь у справі, наприклад коли суддя розглядав справу, у якій представником сторони був його племінник.

По-третє, об'єктивна безсторонність також викликає сумніви у випадках, коли при перегляді справи беруть участь судді, що ухвалювали рішення у цій справі в судах нижчих інстанцій.

По-четверте, мають бути виключені будь-які ієрархічні чи інші зв'язки судді зі стороною [30].

Так, порушеннями були визнані випадки, коли в розгляді справи про звільнення заявника з посади управляючого університетським комплексом суддею була особа, що працювала ад'юнктом-професором цього університету; коли чоловік судді мав заборгованість перед банком, що був стороною у справі; коли голова суду, який одноособово розглядав справу заявниці в суді першої інстанції, безоплатно отримував майно від компанії-відповідача тощо.

Поняття «суд, встановлений законом» у ст. 6 ЄКПЛ спрямоване на гарантування того, що судова гілка влади в демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, а керується законом, який ухвалює парламент. У країнах з кодифікованим правом організація судової системи також не може бути віддана на розсуд судових органів, хоча це не означає, що суди не мають певної свободи для тлумачення відповідного національного законодавства.

У літературі наявні різні класифікації складових частин поняття «суд, встановлений законом». На наш погляд, можна виділити організаційну та компетенційну складові частини цього поняття.

До організаційної складової слід відносити такі вимоги, як законодавча підстава існування суду, дотримання порядку призначення суддів у конкретній справі, належна їх кількість та повноваження. Зокрема, такими, що порушують організаційну складову частину «суду, встановленого законом», визнавалися ситуації, коли суд розглядав справу в складі двох суддів замість трьох; коли справа розглядалася суддями, строк повноважень яких закінчився; коли у розгляді справи брали участь народні засідателі, що не мали повноважень; коли було порушено порядок розподілу справ між суддями.

Компетенційна складова частина цього поняття пов'язана з наявністю юрисдикції для розгляду справ і правильним використанням судами функ-

ціональних повноважень за результатами розгляду справи. ЄСПЛ вважає, що фраза «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу існування суду, але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. Так, ЄСПЛ зазначає, що юрисдикція суду має визначатися законом [31].

Правильно мають застосовуватися і функціональні повноваження суду. Так, порушення було визнане у справах проти України, коли, переглядаючи постанови Вищого господарського суду, Верховний Суд України, який міг або скасувати постанову Вищого господарського суду та повернути справу на новий розгляд до нижчого суду, або припинити провадження у справі, залишив у силі постанову Апеляційного суду, перевищивши свої повноваження [32].

Процесуальні елементи права на справедливий судовий розгляд є вимогами до процедури здійснення судочинства. ЄСПЛ зазначає, що публічний характер судового розгляду захищає сторони від небезпеки таємного здійснення правосуддя, без будь-якого нагляду з боку суспільства. Публічний характер судочинства є одним із засобів підтримання суспільної довіри до судів [33].

Однак у вимогах публічного розгляду справи можуть існувати винятки, що прямо впливає з тексту п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, у якому міститься положення про те, що преса та публіка можуть не допускатися на судові засідання протягом усього процесу або його частини, коли того вимагають інтереси неповнолітніх або для захисту приватного життя сторін, або (тією мірою, якою це, на думку суду, суворо необхідно) за особливих обставин, коли публічність може зашкодити інтересам правосуддя. Водночас проведення судового розгляду повністю або його частини за закритими дверима повинно бути обов'язково виправдане обставинами справи.

У практиці ЄСПЛ правомірними були визнані обмеження публічності у справах про визначення місця проживання дитини, встановлення опіки над дитиною, справах, що стосувалися питань, які становили державну таємницю, справах про дисциплінарні провадження щодо лікарів. Проте в деяких випадках проведення закритого судового засідання визнавалося ЄСПЛ необґрунтованим.

Так, у справі "Khrabrova v. Russia", де вирішувалося питання про незаконне звільнення вчителя, ЄСПЛ визнав неправомірним закритий розгляд в інтересах неповнолітніх. Національний суд обґрунтував це тим, що публічність «могла негативно відобразитися на психічному стані І., з якою у вчителя був конфлікт, і на її стосунках з однокласниками». Дослідивши обставини справи, ЄСПЛ зазначив, що проведення закритого судового засідання не було пов'язане з намірами неповнолітньої надавати показання в

суді. З протоколу засідання випливає, що І. показань не надавала, а окремі неповнолітні заслуховувалися за відсутності сторін спору. Отже, під час закритих судових засідань суд не намагався захистити будь-яку приватну чи конфіденційну інформацію [34].

Ще одним процесуальним елементом права на справедливий судовий розгляд є розумний строк судового розгляду справи. Розумність тривалості провадження повинна оцінюватися у світлі конкретних обставин справи з урахуванням критеріїв, вироблених ЄСПЛ, зокрема складності справи, поведінки заявника і відповідних державних органів та важливості предмета спору для заявника. У цивільних справах період, який має оцінюватися з точки зору розумності, починається, як правило, з моменту ініціювання розгляду справи в суді, тобто з моменту подачі позовної заяви до суду, однак у деяких випадках до уваги може братися і більш ранній період, наприклад коли попередній адміністративний розгляд справи є обов'язковим та виступає передумовою звернення до суду. Завершення строку розгляду справи пов'язується з набранням рішенням статусу остаточного, включаючи процедури перегляду [35], а у випадках, коли таке рішення підлягає примусовому виконанню, – і виконання такого рішення [36].

Легітимізаційний елемент права на справедливий судовий розгляд включає принцип правової визначеності та обов'язкове виконання судових рішень. ЄСПЛ зауважує, що п. 1 ст. 6 ЄКПЛ має тлумачитися в світлі Преамбули ЄКПЛ, яка проголошує верховенство права спільною спадщиною держав. Одним із основних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який закликає до ясності норм, що застосовуються в будь-якій справі, і до ясності гарантій для забезпечення об'єктивності та відкритості, попередження свавілля суддів у вирішенні конкретних справ.

Правова визначеність передбачає дотримання принципу *res judicata*, що є принципом остаточності судового рішення. Він полягає у тому, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного судового рішення, що набрало законної сили, поновлення судового розгляду лише з метою повторного розгляду та ухвалення нового рішення.

Особлива увага приділяється ЄСПЛ також питанню відповідності перегляду справ за нововиявленими обставинами правовій визначеності. Складовою частиною правової визначеності є передбачуваність застосування норм процесуального законодавства. На думку ЄСПЛ, сторони провадження повинні мати право очікувати застосування до їхньої справи чинних норм процесуального законодавства. Відповідно до принципу правової визначеності суди вищої інстанції мають забезпечувати єдність судової практики та не до-

пускати дивергенції судових рішень. ЄСПЛ зазначає, що принцип правової визначеності гарантує певну стабільність правової ситуації та сприяє суспільній довірі до судів. Постійність конфліктних рішень може спричинити стан правової невизначеності, яка здатна послаблювати довіру до судової системи [37].

Крім того, до легітимаційних елементів належить обов'язковість виконання судових рішень, що іманентно пов'язана як із доступом до суду, так і з принципом правової визначеності. ЄСПЛ зазначає, що ст. 6 не мала б сенсу, якщо б вона детально описувала процесуальні гарантії, що надаються сторонам (справедливий і публічний розгляд справи в розумний строк), і не гарантувала б виконання судових рішень; тлумачення ст. 6 як такої, що присвячена виключно доступу до суду та правилам судового розгляду, призвело б до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, який високі договірні сторони зобов'язалися виконувати, коли ратифікували ЄКПЛ.

Виконання будь-якого судового рішення, ухваленого судом, має розглядатися як складова частина судового процесу за змістом ст. 6 ЄКПЛ.

Можемо зробити певні висновки. На наш погляд, у структурі права на справедливий судовий розгляд слід виокремити:

1) преліминарний елемент (доступ до суду), що є передумовою реалізації інших елементів;

2) інституційний елемент (незалежний, безсторонний суд, встановлений законом), який відбиває характеристики належного суду в демократичному суспільстві;

3) процедурний (процесуальний) елемент (публічність, розумний строк розгляду справи, справедливий розгляд у вузькому розумінні або справедливе слухання), який відбиває процесуальні вимоги розгляду справи;

4) легітимаційний елемент (правова визначеність і виконання рішень суду), завдяки яким відбувається легітимація судових рішень та реалізується мета правосуддя, що полягає у встановленні правової визначеності суспільних відносин.

Національна юридична наука та судова практика на шляху пошуку нових механізмів забезпечення права на справедливість цивільного процесу та вдосконалення наявних процедур судового розгляду в Україні мають враховувати прецедентну практику Європейського суду з прав людини. Класифікація елементів права на справедливий суд дає можливість систематизувати та узагальнити складові цього права та комплексно підійти до вивчення його ознак. У свою чергу, визначити, чи було забезпечено право на справедливий судовий розгляд у процесі вирішення судової справи, можливо лише тоді, коли буде проаналізовано дотримання судом кожного з елементів названого права.

Література:

1. Энтин М. Справедливое судебное разбирательство по праву Совета Европы и Европейского Союза / М. Энтин // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 2003. – № 3. – С. 85–97.
2. Гриценко І. Право на справедливий суд / І. Гриценко, М. Погорецький // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». – 2012. – № 91. – С. 4–5.
3. Сиза Н. Система елементів права на справедливий суд / Н. Сиза // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. – Ч. 1. – Том 4. – С. 194–199.
4. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві : [навч. посіб.] / [В. Комаров, Н. Сакара]. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. – 42 с.
5. Коруц У. Теоретичні аспекти регулювання права особи на справедливий судовий розгляд у національному праві та практиці Європейського суду з прав людини / У. Коруц // Право і суспільство. – 2013. – № 6–2. – С. 371–375.
6. Трегубов Е. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини / Е. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358–363.
7. Гротрайан Э. Право на справедливое судебное разбирательство / Э. Гротриан // Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Комментарий к статьям 5 и 6. – М., 1997. – С. 93–122.
8. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практика её применения / под общ. ред. д. ю. н., проф. В. Туманова и д. ю. н., проф. Л. Энтина. – М. : НОРМА, 2002. – С. 83–98.
9. Цувіна Т. Право на суд у цивільному судочинстві : [монографія] / Т. Цувіна. – Х. : Слово. – 281 с.
10. Bardsen A. Reflections on “Fair Trial” in Civil Proceedings According to Article 6 § 1 of the European Convention on Human Rights / A. Bardsen // Scandinavian Studies in law. – 2007. – P. 118–119.
11. Ashingdane v. the United Kingdom, 28 May 1985, § 57, Series A no. 93 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>.
12. Stankov v. Bulgaria, no. 68490/01, 12 July 2007 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81606>; Stubbings and Others v. the United Kingdom, 22 October 1996, Reports 1996-IV / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58079>; Oleksandr Volkov v. Ukraine, no. 21722/11, Reports of Judgments and Decisions 2013 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/>.
13. Neshev v. Bulgaria, no. 40897/98, 28 October 2004 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67238>; Stubbings and Others v. the United Kingdom, 22 October 1996, Reports 1996-IV / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58079>.
14. Gillow v. the United Kingdom, 24 November 1986, Series A109 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57493>; Vacher v. France, 17 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996 VI / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58083>.
15. Beer and Regan v Germany, no. 28934/95, 18 Feb 1999 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58299>.

16. X. and Y. v. Netherlands, 26 March 1985, Series A, № 91 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57603>; Winterwerp v. Netherlands, 24 October 1979, Series A33 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57597>.

17. Див.: Deweer v. Belgium, 27 February 1980, § 49, Series A35 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>.

18. Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom, 13 July 1995, § 63, Series 316-B / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57947>.

19. Del Sol v. France, no. 46800/99, § 21, ECHR 2002-II / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60166>; Gnahoré v. France, no. 40031/98, § 38, ECHR 2000 IX / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58802>.

20. Bertuzzi v. France, no. 36378/97, Reports of Judgments and Decisions 2003-III / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60939>.

21. Fayed v United Kingdom, 21 September 1994, § 65, Series A294-B / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57890>.

22. Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine, no. 37878/02, ECHR 2008 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85246>.

23. Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine, no. 49069/11, ECHR 2013 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119975>.

24. K.H. and Others v. Slovakia, no. 32881/04, Reports of Judgments and Decisions 2009 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92418>.

25. Kleyn and Others v. Netherlands no. 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, § 193, ECHR 2003 VI / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61077>.

26. Sovtransavto Holding v. Ukraine, no. 48553/99, Reports of Judgments and Decisions 2002-VII / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634>; Agrokompleks v. Ukraine, no. 23465/03, 25 July 2013 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122696>; Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, 09 December 1994, Series A301-B / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57913>.

27. Kleyn and Others v. Netherlands no. 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, § 194, ECHR 2003 VI / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61077>; Salov v. Ukraine, no. 65518/01, § 82, ECHR 2005-VIII / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70096>.

28. Driza v. Albania, no. 33771/02, Reports of Judgments and Decisions 2007-V / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83245>; Svetlana Naumenko v. Ukraine, no. 41984/98, 09 November 2004 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67357>.

29. Pullar v. the United Kingdom, 10 June 1996, § 29, Reports 1996 III / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995>; Castillo Algar v. Spain, 28 October 1998, § 45, Reports 1998-VIII / HUDOC [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58256>.

30. Kyrianiou v. Cyprus [GC], no. 73797/01, ECHR 2005 XIII / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>.

31. Zand v. Austria, no. 7360/76, 12 October 1978 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87873>.

32. Sokurenko and Strygun v. Ukraine, no. 29458/04, 29465/04, §§ 26-28, 20 July 2006 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467>; Firma Veritas TOV v. Ukraine, no. 2217/07, §§ 26-30, 15 May 2012 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110888>.

33. Osinger v. Austria, no. 54645/00, § 44, 24 March 2005 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68605>; Pretto and Others v. Italy, 08 December 1983, § 21, Series A71 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57561>.

34. Khrabrova v. Russia, no. 18498/04, §§ 50-53, 02 October 2012 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113632>.

35. Deumeland v Germany, 29 May 2006, §§ 28-29, Series A100 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57468>.

36. Estima Jorge v. Portugal, no. 24550/94, §§ 36-38, Reports 1998-II / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58155>.

37. Paduraru v. Romania, no. 63252/00, § 98, ECHR 2005-XII / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71443>; Vinčić and Others v. Serbia, no. 44698/06, § 56, 1 December 2009 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95959>; Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria, no. 23530/02, § 47, 02 July 2009 / HUDOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93478>.

Анотація

Ткачук О. С. Класифікація елементів права на справедливий суд: (національна теорія та практика Європейського суду з прав людини). – Стаття.

У статті проаналізовано наукові дослідження, присвячені питанням забезпечення права на справедливий суд, а також рішення Європейського суду з прав людини, які розкривають складові елементи цього права. Автором зроблено висновок, що подальше вдосконалення цивільного процесуального законодавства належить спрямувати на реальне забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина. У свою чергу, право на справедливий судовий розгляд є невід'ємною складовою частиною принципу верховенства права. Запропоновано продовжити наукову дискусію щодо визначення елементів та шляхів забезпечення кожному права на справедливий суд із метою утвердження в Україні правової держави.

Автор вважає, що класифікація елементів права на справедливий суд дозволяє систематизувати та узагальнити складові елементи цього права, комплексно підійти до вивчення його ознак. У свою чергу, визначити, чи було забезпечено право на справедливий судовий розгляд при вирішенні цивільної справи, можливо лише тоді, коли буде проаналізовано дотримання судом кожного з елементів названого права.

Ключові слова: справедливий судовий розгляд, права людини, принцип верховенства права.

Аннотация

Ткачук О. С. Классификация элементов права на справедливый суд: национальная теория и практика Европейского суда по правам человека. – Статья.

В статье проанализированы научные исследования по вопросу обеспечения права на справедливый суд, а также решения Европейского суда по правам человека, которые раскрывают составные элементы этого права. Автором сделан вывод, что дальнейшее совершенствование гражданского процессуального законодательства надлежит направить на реальное обеспечение эффективной защиты прав и свобод человека и гражданина. В свою очередь, право на справедливое судебное разбирательство является неотъемлемой составляющей принципа верховенства права. Предложено продолжить научную дискуссию, по определению элементов и путей обеспечения каждому права на справедливый суд с целью утверждения в Украине правового государства.

Автор считает, что классификация элементов права на справедливый суд позволяет систематизировать и обобщить составляющие этого права и комплексно подойти к изучению его признаков. В свою очередь, определить то, было ли обеспечено право на справедливое судебное разбирательство при решении гражданского дела возможно лишь тогда, когда проанализировано соблюдение судом каждого из элементов названного права.

Ключевые слова: справедливое судебное разбирательство, права человека, принцип верховенства права.

Summary

Tkachuk O. S. Classification of elements of right to fair trial: national theory and practice of European court of human rights. – Article.

The article deals with the analysis of scientific investigations devoted to the issues of securing the right to fair trial, as well as judgments of the European Court of Human Rights, which unveil basic elements of this right. The author concluded that further upgrading of civil procedural legislation must be aimed at real provision of the effective protection of human and citizen rights and freedoms. In return, the right to fair judicial consideration is an integral component of the principle of the rule of law.

The author considers that the national legal science and court practice must take into account the case law of the European Court of Human Rights on the way to searching new mechanisms of provision of the right to the fairness of civil process and upgrading the existent procedures of judicial consideration in Ukraine. The classification of elements of the right to fair trial lets systematize and generalize the components of this right and make a complex approach to studying its features. In return, it is possible to determine whether the right to fair court was provided while solving a judicial case, only when the observance of each element of the noted right by court is analyzed.

Key words: fair judicial consideration, human rights, principle of the rule of law.